

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

LIBRARY

AUG 15 1951

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Naš jezik

НАШ ЈЕЗИК.

nov. serija

НОВА СЕРИЈА

Књ. II — Св. 5-6

БЕОГРАД 1951

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>Уредништво</i> : У интересу што боље књиге	151
2. <i>Св. Марковић</i> : О променљивости броја <i>два</i>	155
3. <i>М. Стевановић</i> : Значење неких стихова из Његошове Луче микрокозма	162
4. <i>Б. Милановић</i> : О писању <i>ј</i> у промени страних именаца м. рода ^м	168
5. <i>Ј. Радуловић</i> : Једно језичко објашњење Кочићеве Суданије!	173
6. <i>Св. Предић</i> : Непотребни варварџми	187
7. <i>Авица Шаулић</i> : Језичко значење и пословице	196
8. Из живота речи:	
1. Значења глагола <i>гласати</i>	202
2. Неколико прилога речнику нашег језика	205
9. Језичке поуке	220

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД, 1951

О ПРОМЕНЉИВОСТИ БРОЈА ДВА

Један наш приповедач у једној својој збирци приповедака употребио је овакву реченицу: „Држећи крстове око врата двама прстима...” Облик *двама прстима* био би, са чисто граматичког гледишта, правилан јер у нашим граматицама стоји да је број *два* променљив, а његов инструментал гласи *двама*. Но и поред његове правилности, облик *двама прстима* звучи необично. Потврду томе налазимо у граматицама: „Напред наведене реченице (Поред тих *двају* ораха налазиле су се и две јабуке. А с ових *двеју* јабука деца су набрала пуну корпу) обичније су у облику: „Поред та два ораха... А с ове две јабуке...” (Алексић—Стевановић, Граматика срп. језика). Ово се, истина, односи на број *два* (*две*) уз предлоге, али и у употреби без предлога постоји тенденција да број *два* (то вреди још више за бројеве *три* и *четири*), слично бројевима од *пет* навише, постане непроменљив, односно да се његова промена што више ограничи.

Још Вук је у својој Граматици објављеној у I издању Рјечника (1818) констатовао да се „два, три, четири, склањају само у женском роду”. У II издању Рјечника (1852) Вук, међутим, даје и једну потврду за промену мушког рода у стиховима из народне песме „Јакшићеви двори похарани”: Она поји по путу путнике | А за здравље *двају браће* своје (Срп. нар. пјесме, књ. II (1865), стр. 622).

И Даничић у Малој српској граматици, 1850, држећи се Вука, вели: „Од *два* мијења се само женско *двеје*, тако се и *три* а и *четири* мијења само за женски род”, — да би доцније унеколико изменио своје мишљење, утврђујући

да се „у бројевима *два, оба, три, четири* нерадо мијењају облици, као што су се у осталијех са свијем престали мијењати”. (Облици српског или хрватског језика 6, 1872, стр. 46). Али он сам, како вели Маретић, нигде не употребљава облике мушког рода.

Од Вукова времена наовамо употреба облика *двају* и *двама* није тако ретка. У грађи Института за српски језик САН, која обухвата период од 150 год. (цео XIX и прву половину XX века), налазимо око двадесетак примера са овим облицима: [Множителъ]... не мора бити ... једног рода с другим двама бројевима (Шпанић, Рачуница, 1853, стр. 51); у двама тим домовима укрштају се... разне класе, друштвене (Миловановић М., О парламент. влади, 1888, 15); Да рјеше неспоразумљење њеко међу митрополитом... и двама епископима (Милаш, Правила прав. црк. II, 1873, 60); Кад ме види прво јутро међу двама дјеверови (Вила, 465); О равноправности може се говорити међу двама народима (Цесарец, Књиж. републ. 1923, 82); Насеља су на овим двама елементима језерске пластике (Срп. етн. зб. XXI, 1921, 167); Према овим двама правилима (Економист 1912, 1/2); Дискусија се задржала на тим двама питањима (Гласник Југ. проф. друштва XII, 1931, 338); Види се по двама записима на његовим књигама (Т. Остојић, Захарије Орфелин, 1923, 25); Како ће се све то поравнати међу њима двама (Маглајлић, Из ст. вилајета, 1909, 48); Мора бити нешто међу њима двама (Исто, 55); Ја сам синоћ у онијех двају просјака видио силу новаца (Чајкановић, Срп. нар. прип., 261); Помоћу двају християнскијех царâ (Милутиновић С., Ист. Србија, II изд., 188, 257); С њима двама пет стотин четника (Нар. пј. бос. и херцег., 1858, 320); А не води двају нетијака (Марјановић Л., Хрв. нар. пј., 1864, 16); Дјеверима двама анђелима, — Њима даше свету Духијану (Петрановић Б., Срп. нар. пј. I, 1867, 2); Те је шаље двама Војновићем (Исто II, 662).

Сем последња три примера, у свима осталим *два* стоји уз предлог који сам по себи показује падеж, и у свима њима би и ген. *двају* и дат. *двама* могао бити замењен номинативом *два* или бројном именицом *двојица* без икакве штете по

разумљивост (с друга два броја, у та два дома, међу ми-трополитом... и двојницом епископа, међу два дјевера или двојницом дјевера, међу два народа, на ова два елемента, по два записа, међу њима двојницом, у она два просјака, помоћу два... цара, с њима двојницом). Последња три примера, у којима је два уз именицу без предлога, из народне су поезије, и у њима је свакако потреба за утврђеним бројем стихова одиграла значајну улогу. Тако у првом, због стиха, имамо неправилан акузатив (или генитив уз негацију?) *двају нетијака* место *два нетијака*, у другом се без икакве промене смисла може рећи: *Дјеверима двојници анђела*, док би у трећем *двојници Војновића* повећало број стихова за један.

Разумљиво је да је тенденција ка непроменљивости јача у м. роду него у женском, нарочито уз именице које значе људе. Томе је допринела могућност употребе бројне именице *двојница* за означавање броја мушких лица. (Ушла су два друга или двојница другова, али: дао сам двојници другова, сетио сам се двојнице другова, био сам са двојницом другова и сл.).

Друкчије стоји ствар са женским родом *две*. Непостојање бројне именице за означавање броја лица женског рода приморава нас да *две* уз именице које значе чељаде (уз друге именице в. ниже) мењамо у свим падежима (ген. *двеју*, дат., инстр. и лок. *двема*). Примера за то налазимо доста и у Вука и у Даничића, као и код осталих писаца: А мени је жао, беже, било, | Жао било двеју сиротица (Вук, НП 2, 356); И уђе... у шатор двију робиња (Даничић, Ст. завјет, 1938, 26); А ти велиш двема сиротама (Вук, НП, 2, 356); и сл. Али и овде се у неким случајевима јавља тенденција ка непроменљивости. Од наведена три примера, само у трећем објекат заједно са својом бројном одредницом (*двема сиротама*) мора стајати у одговарајућем падежу (дативу). У првом и другом примеру, међутим, и објекат у генитиву *двеју сиротица* и посесивни генитив (шатор) *двију робиња* могу се заменити непромењеном бројном конструкцијом: Жао-[ми је] било *две сиротице* и шатор *две робиње*.

Овде основно значење одређује израз *жао ми је* и именица *шатор*, што омогућава да се бројна конструкција не мења.

Ограничавање промене броја *два* шири се даље и уз именице које значе уопште жива бића и предмете. Како у овим случајевима нема одговарајуће речи која би могла преузети функцију броја *два*, као што је случај с бројном именицом *деојица* уз именице које значе људе, облици *деоју* и *деама* не могу се увек избећи. Истина да Вук у поменутој граматици (стр. XLVIII) вели: „Кад се говори о животињама и о људма, онда се понајвише у мушком роду у свима осталим падежима претвори основно име *два*, *три*, *четири* у суштествително (тј. именицу — С. М.) *деојица*, *тројица*, *четворица*”, и у напомени испод текста додаје да се „деојица, тројица, четворица итд. понајвише говори о људма, а може се рећи о осталим животињама, н. п. подај оној двојници волова нека лижу соли итд.” Код Вука је ово разумљиво с обзиром на његово категоричко тврђење (на истој страни) да се *два*, *три* и *четири* склањају само у женском роду. Данас се, међутим, *деојица* и друге бројне именице употребљавају искључиво уз именице које значе мушко чељаде (или ако је име неке животиње употребљено фигуративно, као, напр., *во* у значењу *глунак*, *глуп говек*). Према томе Вуково *деојици волова* и сл. примери с дативом доводе нас у ситуацију када морамо употребити *деама* (подај оним *деама воловима*), јер би *деојици волова* могло добити други смисао. Иста ситуација настаје и уз именице које значе предмете, као напр.: Пламен се приближавао *деама* доњим спратовима; *Деама* рачунима додао је и трећи и сл., али се овакве конструкције обично избегавају (Пламен је доспео до два доња спрата, Уз два рачуна додао је... или сл.).

У употреби инструментала без предлога, тј. када је у питању право инструментално значење, језик прибегава другом средству — бројној конструкцији с предлогом *с*. Тада, формално, долази до изједначавања инструменталног и социјативног значења. Реченице: Дошао је *с два ножа* за појасом и Секао је хлеб наизменично *с два ножа* (м. *деама ножевима*), по основном значењу се потпуно разликују: у

првој је социјативно, у другој инструментално значење. А ипак је таква употреба сасвим обична. Исто је тако и у примерима: Дошао је *са своја два брата* (обичније *са двојицом своје браће*) — социјатив, и Моји другови ору *са два плуга* (м. *деама плуговима*) — прави инструментал и др. И у примеру наведеном у почетку било би данас много обичније и боље *с два прста*, као што бисмо рекли. и: Погодио га је *с два метка* (а не — *деама мецима*); Оборио га је *с два ударца* (м. *деама ударцима*); Подигао је терет *с два прста* (м. *деама прстима*) и сл.

Из свега овога можемо закључити да где год нека друга реч (предлог, глагол, именица) одређује основно значење — падежни облик почиње да постаје сувишан, број *два* уз именице престаје да се мења.

То упрошћавање имамо и код генитива *двају* уз именице које значе животиње и предмете. Бојим се *његова два пса* — већ је обичније него *његових двају паса*, иако је по облику једнако са акузативом: Видео сам *његова два пса*; или: Сетио сам се *последња два догађаја* (м. *последњих двају догађаја*) према: Описао сам *последња два догађаја* и сл.

Слично је и са облицима женскога рода *две* уз именице уопште: Не знам да ли се обе или која од њих двију у нас налазе (Панчић, Птице, 56); Ни једна од ови' двију преповедки (Зубан, Жил Блаз I, 29); Разабире се из *двеју* листина (Рачки, Борба Ј. Слов., 160); Па се *предлаже* нов избор у овим *двема* општинама (Нар. скупшт. 1890); Са *двију* страна чу се топот (Назор, Фантаз., 69). У свима овим примерима предлог показује падеж, и зато никако није неопходна промена броја *две* (... која од њих двије, од ове двије преповедке, из *две* листине, у *ове две* општине, са *две* стране).

У примерима: За *своје две* кривице... буде осуђен *двема* пресудама (Авакумовић, Стиц. злоч., 177), и Носни ходници [су] обдарени *двема* различним осетљивостима (М. Ђ. Мил., Физиол., 148) — конструкција броја *два* с предлогом *с* (са *две* пресуде, са *две* различне осетљивости) у значењу правога инструментала још је необична по нашем је-

зичком осећању (а то није случај с конструкцијом — *с два ножа* и сл.), вероватно због чешће употребе промене ж. р. *две*.

Као што у примерима за м. р.: Бојим се његова два пса и Сетио сам се последња два догађаја — имамо обличко поклапање са акузативом, односно непромењен број *два* уз глаголе који траже генитив, и у случају употребе ж. р. долазимо до истог закључка. Место: Бојим се *његових двеју куја* и Сетио сам се *последњих двеју сцена* — све више продире: Бојим се његове *две кује* и Сетио сам се *последње две сцене*, иако нам је, можда, ово мање обично него у примерима м. рода.

Посебну пажњу заслужује употреба облика ж. рода *две* уз именице м. и ср. рода. У грађи Института за срп. ј. налазимо неколико таквих примера. Међу њима један је од Вука (из нар. песме), а два од Даничића (из превода Ст. завета): Заповеди Господ Бог — *двема трима анђелом* (НП 1, 127); Мојсије даде наслѣдство *двјема племенима* (Ст. з. 1938, 189); Шта је учинио *двјема војводама* (Исто, 277), Прва два се могу објаснити Вуковим и Даничићевим тврђењем да је број *два* непроменљив, па је место *двама* узет дат. ж. р. *двема, двјема* (иако би у првом примеру. да није стих свакако било *двојици*). За трећи пример Даничић има оправдање, с обзиром на то што *војвода* улази у групу именица м. р. које су у множини граматички женског рода, те је облик *војводама* дат. мн. женског рода (као женама, кућама и сл.). Од осталих примера два су из листа *Одјек* за 1886 год. (Да би се омогућило хајдуковање *двема хајдуцима*, бр. 26, стр. 2 и Лако је увидети да је овим *двема заштевима* крајња супротност... 51/2), један је Маретићев (Хрватска... стара књижевност поноси се *двјема* прекрасним рукописима, Бр. коло 1898, 373), један из Чајкановићевих Срп. нар. припов. (Бог заповеди својим *двема анђелима*, стр. 370), а два су новијег датума (Дозначио *двема друштвима*, Воља 1926, 501 и Само пристаниште није најзгодније постављено према овим *двема теренима*, Сиришевић, Наше морске луке, 1927, 23). Ван сумње је да би се место *двема хајдуцима* и *двема анђелима* данас рекло *двојици хајдука* и *двојици анђела*, док би у остала четири примера морао бити употребљен облик м. р. — *двама*, уколико се не би могло

прибећи једној од конструкција с непромењеним бројем *два*, о којима је напред било речи. Тако би у примеру Т. Маретића (који, као доследан Вуковац, није хтео да употреби инстр. м. р. *деама рукописима*) много боље било рећи: *Поноси се са два прекрасна рукописа* (као што се обично каже: Поноси се са своја два сина и сл.), јер су данас облици ж. р. *две* уз именице м. р. сасвим изашле из употребе.

Св. Марковић